

MEMORIALISTICĂ

ION BARBU ÎN CĂUTAREA TIMPULUI PIERDUT

Ion HOBANA*

Key words: Ion Barbu, correspondence, confessions, nostalgia.

În volumul *Ion Barbu – amintiri*, apărut la începutul anului 1979, Gerda Barbilian reproduce o scrisoare în limba franceză trimisă ilustrului său soț, la 24 februarie 1926, de Leo Delfoss. Primele paragrafe sună astfel:

“Sunt obosit în seara asta, dar am jurat să nu mai las «pe mâine» scrisoarea pe care îmi propun să ți-o trimit de-o veșnicie.

Acum câteva zile, hazardul a făcut să-mi cadă în mână un număr din «Universul literar», în care am avut plăcerea să întâlnesc numele tău de poet deasupra unei poezii foarte moderne! Te credeam la Berlin și iată-te la București.

Iar eu, despre care tu crezi că aș fi la Goettingen, iată-mă în Transilvania, la Turda, mai precis ca «profesor de liceu» (în românește). Ei, ai o tresărire de surprindere, de neîncredere?”

Cine era Leo Delfoss? Un fost membru al corporației studenților flamanzi de la Gottingen, în care tânărul Dan Barbilian, fiind singurul român aflat la studii în orașul universitar, se înscriesese pentru a respecta “obiceiul pământului”, cum îl înștiința pe Tudor Vianu, la 18 septembrie 1921. În septembrie 1924, Leo, care nu mai știa nimic despre Dan, sosește în România și devine profesor de limba franceză la Turda, unde îl urmează curând soția sa, Hilde-Katleen. Iar în februarie 1926, îi cade în mână un număr din “Universul literar” – fericită întâmplare, marcând începutul unei corespondențe care a durat, cu întreruperi, cincisprezece ani. În cele ce urmează mă voi opri la contribuția lui Ion Barbu: douăsprezece misive în limba franceză, descoperite de publicistul și editorul flamand Julien Weverbergh, la nepoții lui Delfoss. Prietenul și colaboratorul meu – am scris împreună patru cărți, apărute în țară și în străinătate - mi le-a trimis în fotocopii și le-am publicat, fragmentar, în numărul din 13 septembrie 1979 al “României literare”.

Iată replica promptă la scrisoarea lui Delfoss din 24 februarie:

„27 februarie 1926

Scumpul meu,

Nu te-ai înșelat: acea sferă golașă (atât de romanescă, totuși, la Gottingen!!), pe care numărul din «Universul lit.» ți-o supune pe neașteptate, este într-adevăr capul meu.

Reuniunea literară la care m-am produs (fără tragere de inimă) a avut deci și ceva bun, pentru tine: descoperirea acestui soi de nomad care o ia din loc chiar în momentul în care l-ai crede în fine stabilit și în plin București.”

Cercetând colecția “Universului literar”, am găsit în numărul din 14 februarie 1926, pagina 8, un reportaj despre șezătoarea organizată de Societatea Scriitorilor Români, la 6 februarie. Este publicat poemul *Jazz Band pentru nunțile necesare*, însoțit de un portret al autorului, datorat lui Ștefan Dimitrescu. (În monografia din 1969 a lui Dinu Pillat și în ediția de *Poezii* din 1970, îngrijită de Romulus Vulpesco, portretul e datat 1927, indicându-se ca loc al primei apariții *Viața literară* din 5 februarie 1927.) Publicarea poemului l-a nemulțumit pe Ion Barbu, cum dovedește un alt pasaj din răspunsul la scrisoarea lui Delfoss:

“Cum vezi, mi-am schimbat maniera, pentru că eu însumi m-am schimbat profund. Sunt clasat printre suprarealiști. Dar abia i-am citit. Fragmentul pe care l-ai citit este reprodus după prima formă

* Prozator, critic și istoric literar, traducător – franceză și italiană, București.

a poemului (apărută acum doi ani). Am neglijat să dau reporterului manuscrisul pe care l-am citit (la reuniunea aceea) și m-am înapoiat cu inocență la Giurgiu. Dar m-am infuriat în ziua în care mi-a căzut în mână U.L. I-am blestemat și pe reporter și pe portretist. (Acum îi binecuvântează. Fără asta, cum aș fi avut șansa nesperată de a relua legătura cu tine, dragul meu Delfoss?).”

Furia era îndreptățită. Prima formă a poemului, apărută în *Contemporanul* lui Ion Vinea din septembrie 1924, diferă într-adevăr substanțial de cea prezentată la șezătoarea din 6 februarie 1926 și publicată, tot în *Contemporanul*, peste cinci săptămâni, la 15 martie. Fuseseră eliminate o seamă de teribilisme lexicale, evidențiindu-se roadele procesului de esențializare care avea să ducă la versiunea definitivă din volumul *Joc secund*, intitulată *Ritmuri pentru nunțile necesare*.

Cele douăsprezece scrisori cuprind numeroase alte referiri la preocupările literare și matematice ale acestui Ianus nepereche în cultura noastră. Considerațiile de mai jos sunt prilejuite de o misivă a lui Delfoss primită, probabil, în primăvara anului 1927:

“Trebuie să mă minuneze mereu strania ta înțelegere a poeziei în sine: lirismul, în afara limbii în care se află fixat. Încă la Göttingen, în seara de neuitat în care ți-am citit **După melci** (în românește), observațiile tale pătrunzătoare și subtile, privind aliterațiile și armoniile imitative, m-au făcut să cad pe gânduri. Da, există o limbă a poeziei, limbă universală; sau un dar de a recepta unda lirică, dar care nu are nimic comun cu lexicurile și cu gramaticile. Dar observațiile tale de atunci priveau, în mod necesar, elementul exterior al versurilor mele. Vederile tale de astăzi mi se par mult mai profunde.

În primul rând, sonda aruncată în zona cea mai secretă a ființei mele, a eului meu oriental, frate al celui Heraclit din Efes care, din spectacolul decepționant al ineluctabilei degradări a timpului, extrage adeziunea lui la ordinea contemplativă.”

De o însemnătate capitală pentru înțelegerea resorturilor creației barbiene sunt pasajele referitoare la înțelesurile și geneza baladei *Riga Crypto* și la *pona Enigel*:

“Dar scrisoarea ta mă tulbură mai ales prin detaliile parțiale privind transa freudiană a tinerei fete.

Credeam că elementele: ciupearcă, ferigi, laponă, țări de gheață, reni (toate aceste cuvinte în românește) sunt pe deplin justificate prin necesitatea, foarte intimă pentru mine, de a da poemului un cadru scandinav. Și, totuși, originea baladei regelui *Crypto* este hotărât onirică. Ea s-a născut în somn și ce somn! Cel puțin ca intenție și ca schemă, întrucât compoziția a fost dezvoltată și încheiată în momente de luciditate.

Admit deci, întrutotul, existența elementului oniric, dar ezit încă în privința celorlalte elemente freudiene: refulare, complexe, transfer.”

În 1979 am renunțat - din motive, cum veți vedea, lesne de înțeles - să reproduc pasajul în care poetul evocă “momentul când mi-a venit ideea unui rege *Crypto*”. Iată-l:

“În luna octombrie (octombrie 1923), la Tübingen, mă luptam, în camera mea, cu chinurile eterului. Era la începutul rătăcirilor mele. Flaconul blestemat măsura, în dreapta mea, la îndemână, orele unui indicibil infern. Meditam, în chip confuz, asupra naturii cantitative, materiale a timpului, pe care ajunsesem să-l identific cu gramele licorii. Minute insuportabile ale unei tulburări lucide și hieratice!

Atunci am început să rog Spiritul acelei ore să pună capăt acestei solitudini, să-mi trimită orice fel de viziuni eliberatoare. Și am ațipit.

Visul meu se desfășura pe câmpii galbene și părea amenințat de armele strălucitoare ale unei armate barbare. Prilejul unei astfel de adunări era o sărbătoare, sau pregătirea unui război. Și conducătorul necontestat al atâtor capete era o ființă rotundă, purtând o pălărie chinezească. Întrucât continuam să solicit sprijinul artizanului acestui vis, viziunea descrescu, muzical, până la forme minore, mai binecuvântate. Imensitatea galbenă deveni o «Heide» (luncă) din «Vermland» (ținutul umed); armele strălucitoare – un fundal ireal de ghețari și regele - o Ciupercă rozalie.

Trama baladei era schițată.”

Leo Delfoss n-a fost surprins când a aflat care a fost stimulul conceperii baladei. Prietenul regăsit îi mărturisise încă din prima scrisoare că frecventase, cu ani în urmă, paradisurile artificiale.

Cele douăsprezece misive prezintă un deosebit interes și prin notațiile care ne îngăduie

să redescoperim știuta constelație de spirite gemene ale poetului: Poe, Rilke, Mallarme. Li se adaugă mărturiile șocului benefic produs de *În căutarea timpului pierdut*:

*“Acum aprofundez experiența laică – dar gravă – a lui Proust. Este o carte mare, izvorâtă dintr-o mare iubire și care seamănă, uneori – în câteva locuri – cu **Memoriile** lui Saint Simon, acestea izvorâte din ură. E o carte sumbră și chiar sorii care o luminează sunt estompați și subpământeni, ca în unele vise. O carte de culoarea amintirii.”*

Cele mai multe scrisori – nouă din douăsprezece - datează din perioada 1926-1930, când o suită de evenimente și mutații intime lucrau la despărțirea lui Ion Barbu de poezia înțeleasă ca un efort suprem de epurare și densificare a expresiei. La 2 ianuarie 1927, după ce îl înștiințează pe Delfoss că s-a îndepărtat de aproape toți vechii prieteni, el ține să precizeze:

“...aceste pierderi pe tărâmul prieteniei se produc numai în privința relațiilor mele literare. Asta îmi confirmă vechea mea credință în caracterul divin al Geometriei. Lumea ei este desăvârșită. Chiar raporturile dintre reprezentările terestre, forme suverane pe care le îmbracă – undeva foarte sus – geometrii, sunt ceea ce e mai bun în materie de relații: simple, atente, esențiale.

Îți dai seama cât de mult mă stimez ca geometru și cât de mult sunt dezgustat de mine ca literat.”

La 23 noiembrie 1929, renunțarea la poezie este declarată fără echivoc:

“În sfârșit, un editor a băgat de seamă că exist, căci n-am alergat niciodată după acești oameni dificili. Volumul meu (o «alegere», nu o «culegere»; mai puțin de jumătate din ce am scris) va apărea înainte de Crăciun. Dar gestația a fost lungă; dificultatea alegerii, mare; punerea la punct, teribilă. Hotărât, va fi ultimul meu act poetic. Iubesc creația și dificultățile care trebuie învinse; dar acest «joc» interminabil, această «aruncătură de zaruri care nu va desființa niciodată hazardul» (ați recunoscut titlul poemului lui Mallarme) nu le mai iubesc, cu toate că am fost un mare jucător în viața mea. Am obosit.”

Ceva mai departe, o comparație defavorabilă poeziei, pe marginea anunțului trimiterii unui “opus” matematic: *“(Pentru că vorbeam despre creația mai puțin hazardată, iată tipul. Într-adevăr, matematicile sunt ceea ce ne mai rămâne încă «divin grec» în această actualitate informă. Olimp și Nepentes în același timp.”* Iar la 4 ianuarie 1930, o dezvăluire privind geneza celei de-a doua vocații: *“...datorită acestui caracter închis, arhaic și transcendent, matematicile – ca un fel de carte magică – au acționat în chip misterios asupra imaginației mele, din vremea în care, licean fiind, întorceam uluit nr. număratele pagini ale Marii Enciclopedii paterne.”*

Dincolo de confirmările sau revelațiile biografico-documentare, cele douăsprezece scrisori ne oferă șansa de a cunoaște un Ion Barbu eliberat de disimulările întâlnite nu rareori în corespondența sa. Explicația poate fi aflată, măcar parțial, în natura relațiilor cu Leo Delfoss, definită plastic la 2 ianuarie 1927: *“...prietenia noastră nu este un lanț material, făcut din relații «cotidiene». Dacă există totuși o legătură între noi, ea este asemeni căii subterane care leagă două stații telegrafice sau două paratrăznete.”* E adevărat, cei doi se cunoscuseră destul de vag în anii binecuvântați: *“...te-am văzut foarte puțin la Gottingen.”* (în scrisoarea din 15 noiembrie 1941). Leo se identifică însă cu orașul evocat – și invocat – ca un leitmotiv al cărării pierdute. Chiar în a doua scrisoare, datată 1 octombrie 1926, sunt solicitate insistent vești despre “colegii de la Gottingen”. În primăvara lui 1927, când Delfoss se pregătea să-și petreacă vacanța în Germania, un suspin resemnat: *“Gottingen! Acest tărâm mi se pare a fi foarte departe, sub aștrii nopții! Nu uita să saluți umbra mea ecleziastică rătăcitoare și parcă delegată de dragostea mea de astăzi (neputincioasă) către dulcile lucruri nocturne și germanice. Nu uita să transmiți gândul meu bun la ceea ce a mai rămas din colonia flamandă. Nu o uita pe Maria Spring.”* (Maria Spring e o pădure de lângă Gottingen. O poezie cu acest titlu i-a fost dedicată de Ion Barbu lui Leo Delfoss, la apariția în “Sburătorul”, anul IV, serie nouă, nr. 7, ianuarie 1927). În 1930, ecoul nostalgic revine: *“Scrisoarea ta face să sune, cu atâta melancolie, clopotul pentru vremurile eroice. Ciclul de la Gottingen: iubiri, nebunii, speranțe libere!”*

La 15 noiembrie 1941, aflat la un spital din Iena, cu piciorul rupt într-un accident stupid, Dan îi amintește lui Leo că s-au împlinit douăzeci de ani de când s-au cunoscut și continuă astfel:

“Trebuie să închei, emoția îmi curmă răsuflarea. E cu puțință ca tinerețea atât de plină

de visuri, atât de risipitoare cu sine însăși, să fi trecut pentru totdeauna? Îndată ce voi fi vindecat, îmi voi aduna puterile ca să vă văd, scumpi martori ai acelor vremuri magnifice (...) Visez la o vară în munții noștri, în România, pe care s-o petrec cu voi, vorbind numai despre trecut și despre lucrurile esențiale – pentru a uita această epocă teribilă.”

Epoca teribilă n-a îngăduit ca acest vis să se realizeze. Ion Barbu nu s-a mai întâlnit cu martorii tinereții sale. Ne-au rămas doar aceste scrisori, în care palpită aspirația aproape dureroasă către o imposibilă întoarcere.

ION BARBU À LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU

Il y a plus de trente ans, l'éditeur et publiciste belge Julien Weverbergh a trouvé à Anvers douze lettres adressées par Ion Barbu à son ancien collègue de l'Université de Göttingen, Léo Delfoss. Weverbergh les a envoyées, en photocopies, à Ion Hobana, qui les a traduites et a publiés des fragments commentés dans "Romania literara" (Nr. 37, 13 septembre 1979).

Inédites jusqu'alors, les lettres contiennent des précieuses références aux préoccupations littéraires et mathématiques de cet Ianus unique dans la culture roumaine. Il refuse, par exemple, d'être classé parmi les surréalistes, et à juste raison, car sa poésie est le résultat d'un effort sans pareil d'épuration et de densification.

D'un grand intérêt sont les aveux concernant la vision onirique due à l'inhalation d'éther, qui se trouve à l'origine de la ballade "Le roi Crypto et la lapone Enigel". Il avait d'ailleurs avoué à Delfoss, depuis la première lettre, d'avoir fréquentes, autrefois, les paradis artificiels.

Un certain nombre de notations se réfèrent aux auteurs aimés par le poète: Poe, Rilke, Mallarmé, Proust. Mais au-delà des confirmations et des révélations, les lettres nous offrent la chance de connaître un Ion Barbu délivré des retenues et dissimulations qui caractérisent une bonne partie de sa correspondance. Dans quelques-unes des plus émouvantes, sont évoquées, avec une poignante nostalgie, les années passées à Göttingen, on exprime le regret pour la jeunesse perdue. Voilà pourquoi Ion Hobana considère que ces lettres doivent être prises en considération dans toute tentative de déchiffrer les ressorts intimes de la vie et de l'œuvre de Ion Barbu.